

Державна політика України в сфері захисту прав людини та протидії дискримінації

презентацію підготував: доцент кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук, доцент **Джолос Сергій Вадимович**

Зміст

- 1. Поняття та сутність прав і свобод людини
- 2. Чотири покоління прав людини
- 3. Критика прав людини
- 4. Основні сучасні міжнародні документи в сфері захисту прав людини та міжнародні механізми захисту прав людини
- 5. Захист прав людини в Україні
- 6. Державна політика України в сфері захисту прав людини та протидії дискримінації

1. Поняття та сутність прав і свобод людини

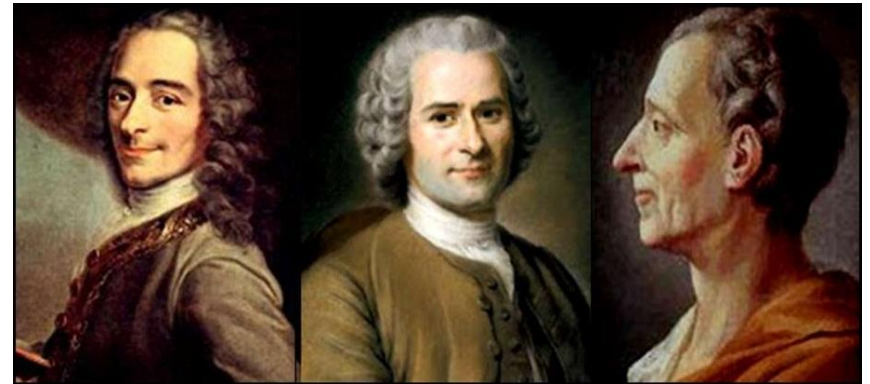
- Згідно з «Юридичною енциклопедією» в 6 т. за редакцією Ю.С. Шемшученка, **права людини** – це “визначальні засади правового статусу особи. Належать людині від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Без цих прав людина не може існувати як повноцінна суспільна істота. Права людини є необхідним елементом громадянського суспільства і правової держави...”.

Ідеї прав людини зародилися в епоху Античності та набули розквіту за часів Просвітництва

Рафаель Санті. “Афінська школа”,
фреска 1510-1511 рр.

Французькі просвітники XVIII ст.:
Вольтер (1694-1778),
Ж.Ж. Руссо (1712-1778),
Ш.Л. де Монтеск'є (1689-1755)

Концепція прав людини набула розвитку в Європі в епоху **буржуазних революцій XVII – XVIII ст.**

У подальшому, права людини були закріплені у низці міжнародних документів, зокрема таких, як:

- Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

THE UNIVERSAL DECLARATION OF Human Rights

PREAMBLE recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

PREAMBLE disregard and contempt for human rights have resulted in barbarous acts which have outraged the conscience of mankind, and the advent of a world in which human beings shall enjoy freedom of speech and belief and freedom from fear and want has been proclaimed as the highest aspiration of the common people,

PREAMBLE it is essential, if man is not to be compelled to have recourse, as a last resort, to rebellion against tyranny and oppression, that human rights should be protected by the rule of law,

PREAMBLE it is essential to promote the development of friendly relations among nations,

PREAMBLE the peoples of the United Nations have in the Charter reaffirmed their faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person and in the equal rights of men and women and have

determined to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

PREAMBLE Member States have pledged themselves to achieve, in co-operation with the United Nations, the promotion of universal respect for and observance of human rights and fundamental freedoms,

PREAMBLE a common understanding of these rights and freedoms is the greatest inspiration for the full realization of this pledge,

PREAMBLE THE GENERAL ASSEMBLY

RESOLVES that the Universal Declaration of Human Rights as a common standard of achievement for all peoples and all nations, to the end that every individual and every organ of society, keeping this Declaration constantly in mind, shall strive by teaching and education to promote respect for these rights and freedoms and by progressive measures, national and international, to secure their universal and effective recognition and observance, both among the peoples of Member States themselves and among the peoples of territories under their jurisdiction,

ARTICLE 1 — All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.

ARTICLE 2 — Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

ARTICLE 3 — Everyone has the right to life, liberty and security of person.

ARTICLE 4 — No one shall be held in slavery or servitude; slavery and the slave trade shall be prohibited in all their forms.

ARTICLE 5 — No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

ARTICLE 6 — Everyone has the right to recognition everywhere as a person before the law.

ARTICLE 7 — All are equal before the law and are entitled without any discrimination to equal protection of the law. All are equal before the law and are entitled to equal protection in relation to this Declaration and enjoy equal treatment in such situations.

ARTICLE 8 — Everyone has the right to an effective remedy by the competent national tribunals for acts violating the fundamental rights granted him by the constitution or by law.

ARTICLE 9 — No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile.

ARTICLE 10 — Everyone is entitled in full equality to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal in the determination of his rights and obligations and of any criminal charge against him.

ARTICLE 11 — 1. — Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he has had full opportunity to defend himself.

2. — No one shall be held guilty of any penal offence on account of any act or omission which did not constitute a penal offence, under national or international law, at the time it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the penal offence was committed.

ARTICLE 12 — No one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence. Everyone has the right to be protected against such interference or attacks.

ARTICLE 13 — 1. — Everyone has the right to freedom of movement and residence within the borders of each state.

2. — Everyone has the right to leave any country, including his own, and to return to his country.

ARTICLE 14 — 1. — Everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution.

2. — This right may not be invoked in the case of prosecution genuinely arising from non-political crimes or from acts contrary to the purposes and principles of the United Nations.

ARTICLE 15 — 1. — Everyone has the right to a nationality.

2. — No one shall be arbitrarily deprived of his nationality nor denied the right to change his nationality.

ARTICLE 16 — 1. — Men and women of full age, without any restriction due to race, nationality or origin, have the right to marry and to found a family. They are entitled to equal rights in marriage, during marriage and at its dissolution.

2. — Marriage shall be entered into only with the free and full consent of the intending spouses.

3. — The family is the natural and fundamental group unit of society and is entitled to protection by society and the law.

ARTICLE 17 — 1. — Everyone has the right to own property alone as well as in association with others.

2. — No one shall be arbitrarily deprived of his property.

ARTICLE 18 — Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance.

ARTICLE 19 — Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.

ARTICLE 20 — 1. — Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and association.

2. — No one may be compelled to belong to an association.

ARTICLE 21 — 1. — Everyone has the right to take part in the government of his country, directly or through freely chosen representatives.

2. — Everyone has the right of equal access to public service in his country.

3. — The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be manifested through periodic and honest elections which shall be by secret vote and equal suffrage and shall be held by secret vote by universal suffrage.

ARTICLE 22 — Everyone, as a member of society, has the right to social security and is entitled to realization, through national effort and international co-operation and in accordance with the organization and resources of each State, of the economic, social and cultural rights indispensable for his dignity and the free development of his personality.

ARTICLE 23 — 1. — Everyone has the right to work, to free choice of employment, to just and favourable conditions of work and to protection against unemployment.

2. — Everyone, without any discrimination, has the right to equal pay for equal work.

3. — Everyone who works has the right to just and equitable remuneration.

after having for himself and his family an adequate security of human dignity and improvement of economic, by other means of social protection.

ARTICLE 24 — Everyone has the right to rest and to leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay.

ARTICLE 25 — 1. — Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care and necessary social services, and the right to security in case of unemployment, sickness, disability, old age or other lack of livelihood in circumstances beyond his control.

2. — Motherhood and childhood are entitled to special care and assistance. All children, whether born in or out of wedlock, shall enjoy the same social protection.

ARTICLE 26 — 1. — Everyone has the right to education. Education shall be free, at least in the elementary and fundamental stages. Elementary education shall be compulsory. Technical and professional education shall be made generally available, and higher education shall be equally accessible to all on the basis of merit.

2. — Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms. It shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace.

3. — Parents have a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children.

ARTICLE 27 — 1. — Everyone has the right freely to participate in the cultural life of the community, to enjoy the arts and to share in scientific advancement and its benefits.

2. — Everyone has the right to the protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.

ARTICLE 28 — 1. — Everyone is entitled to a social and international order in which the rights and freedoms set forth in the Declaration may be fully realized.

2. — Everyone has duties to the community in which alone the free and full development of his personality is possible.

3. — In the exercise of his rights and freedoms, everyone shall be subject only to such limitations as are prescribed by law solely for the purpose of securing the recognition and respect for the rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare of the community.

4. — These rights and freedoms may in no case be exercised contrary to the purposes and principles of the United Nations.

ARTICLE 29 — 1. — Nothing in this Declaration may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or to perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein.

Права людини засновані на принципах свободи, рівності та справедливості й мають універсальний характер. Загальновизнаними в міжнародному праві **фундаментальними правами** людини, зокрема, є:

- право на життя;
- право на незастосування до особи тортур, насилля або іншого жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання;
- право на недоторканність приватного життя, особистої і сімейної таємниці, захист своєї честі й гідності, свободи совісті й віросповідання;
- право на судовий захист, правосуддя і пов'язані з ним інші процесуальні права тощо.
- Ці права дістають закріплення у конституціях. Вони, зокрема, стали основою при укладенні Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України від 28 червня 1996 р.

За існуючою практикою ООН під порушенням прав людини як міжнародною проблемою розуміють не окремі факти відповідних порушень, а загальну правову ситуацію у державі, яка свідчить про ігнорування даною державою зобов'язань поважати права людини, масові та грубі порушення цих прав тощо.

Отже, **права людини** – це гарантована законом міра можливої поведінки особи для задоволення нею своїх інтересів.

При цьому, **свобода людини** – це сфера її автономії від держави, влади, інших людей, що виражається у можливості самостійно обирати певний варіант поведінки для задоволення своїх інтересів.

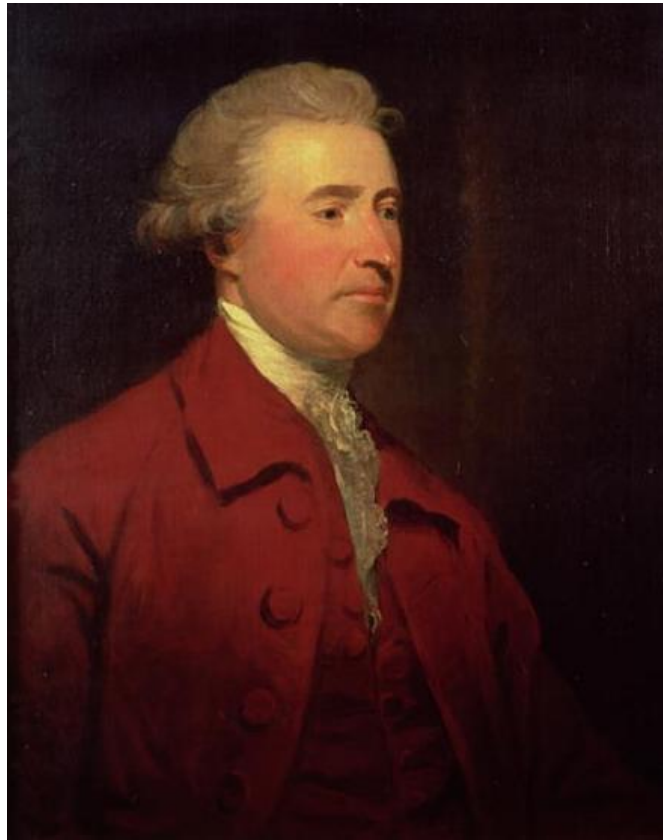

Засновник ідеології консерватизму,

Едмунд Берк (1729-1797) зазначав:

*«Що таке **свобода без мудрості і добродітності?***

Це найбільше зло з усіх можливих; це нерозсудливість, порок і безумство, що не піддаються приборканню».

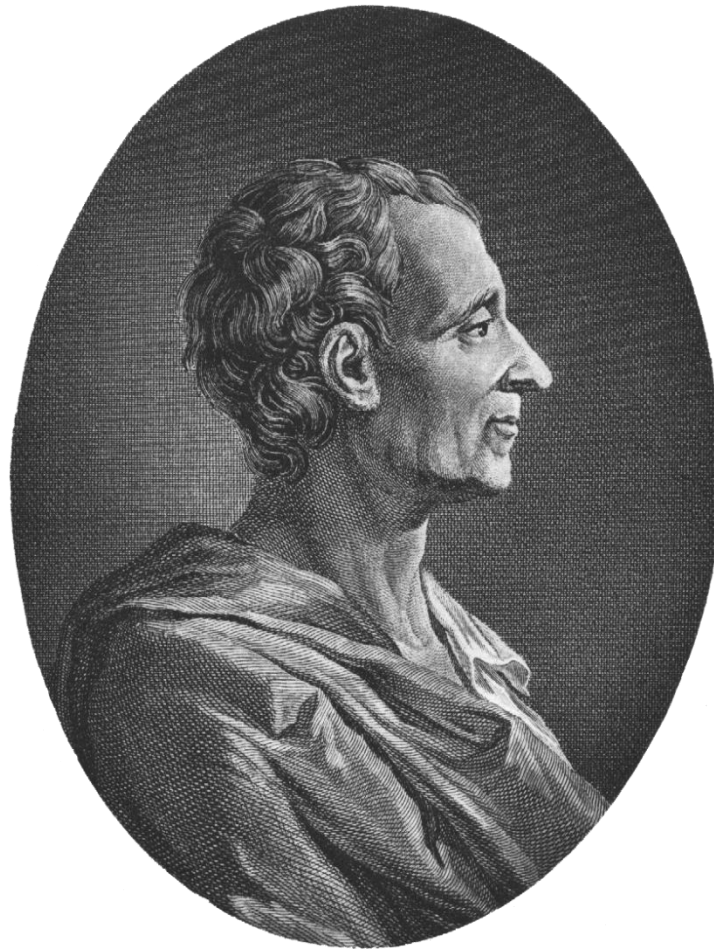
У книзі “Роздуми про революцію у Франції” (1790 р.) **Е. Берк** писав:

“Чи повинен я серйозно привітати безумця, який втік з-під захисту божевільні та цілющої темряви своєї палати лише тому, що він знову отримав можливість користуватися світлом і свободою? Чи повинен я привітати вбивцю чи розбійника з великої дороги, який розбив кайдани тюрми, зі здобуттям ним своїх природних прав? Це було би схоже на епізод звільнення злочинців, засуджених до галер, героїчним філософом – Лицарем Сумного Образу”.

Мислитель-просвітник барон Шарль Луї де **Монтеск'є** (1689-1755)
у книзі “Про дух законів” (1748 р.)

тлумачив **свободу**, як право робити все, що дозволено законами,
і не бути примушеним робити те, що законами не наказано.

2. Чотири покоління прав людини

KAREL VASAK
(1929-2015)

**CZECH-FRENCH INTERNATIONAL OFFICIAL
AND UNIVERSITY PROFESSOR**

- Права людини існували далеко не завжди.
- У державах Стародавнього Світу (Єгипет, Шумер, Ассирія, Вавилон, Греція, Рим та ін.) панував **рабовласницький лад**.
- В **Античних Афінах** проживало бл. 300 тис. осіб, однак права громадян мали лише 10% населення; у народних зборах брали участь лише 5-6 тисяч осіб.
- У **Давньому Римі**, згідно із Законами XII таблиць (451–450 рр. до н.е.), батько родини (*pater familias*) мав безмежну владу щодо своїх дітей, жінки, рабів та інших членів сім'ї інших поколінь, зокрема, мав право продати їх у рабство або убити.

Бенжамен Констан (1767–1830) не випадково стверджував, що давні народи (греки, галли, римляни) знали лише політичну свободу (яка належала громадянам), але залишалися рабами у приватному житті.

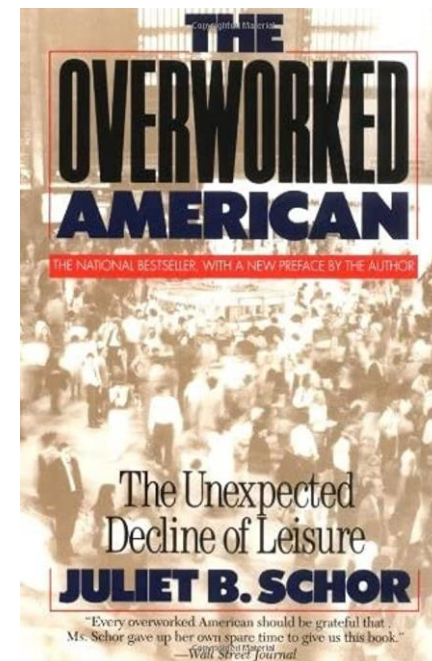
У Середньовіччі правовий статус особи визначався її походженням і належністю до одного з трьох суспільних станів:

1. Тих, хто молиться (духовенство).
2. Тих, хто воює (феодала).
3. Тих, хто працює (купці, ремісники, міщани, селяни тощо).

Феодальна драбина

Водночас, у багатьох країнах Європи панщина в епоху Середньовіччя складала лише 40 днів на рік (тобто, в середньому, менше 1 дня на тиждень). Деякі дослідники (Дж. Б. Шор та ін.) стверджують, що залежні середньовічні селяни працювали менше сучасної середньостатистичної людини.

Історично першим документом в галузі прав людини вважається
Велика хартія вольностей 1215 р.,
що була ухвалена королем Англії Іоанном Безземельним
для заспокоєння повсталих баронів.

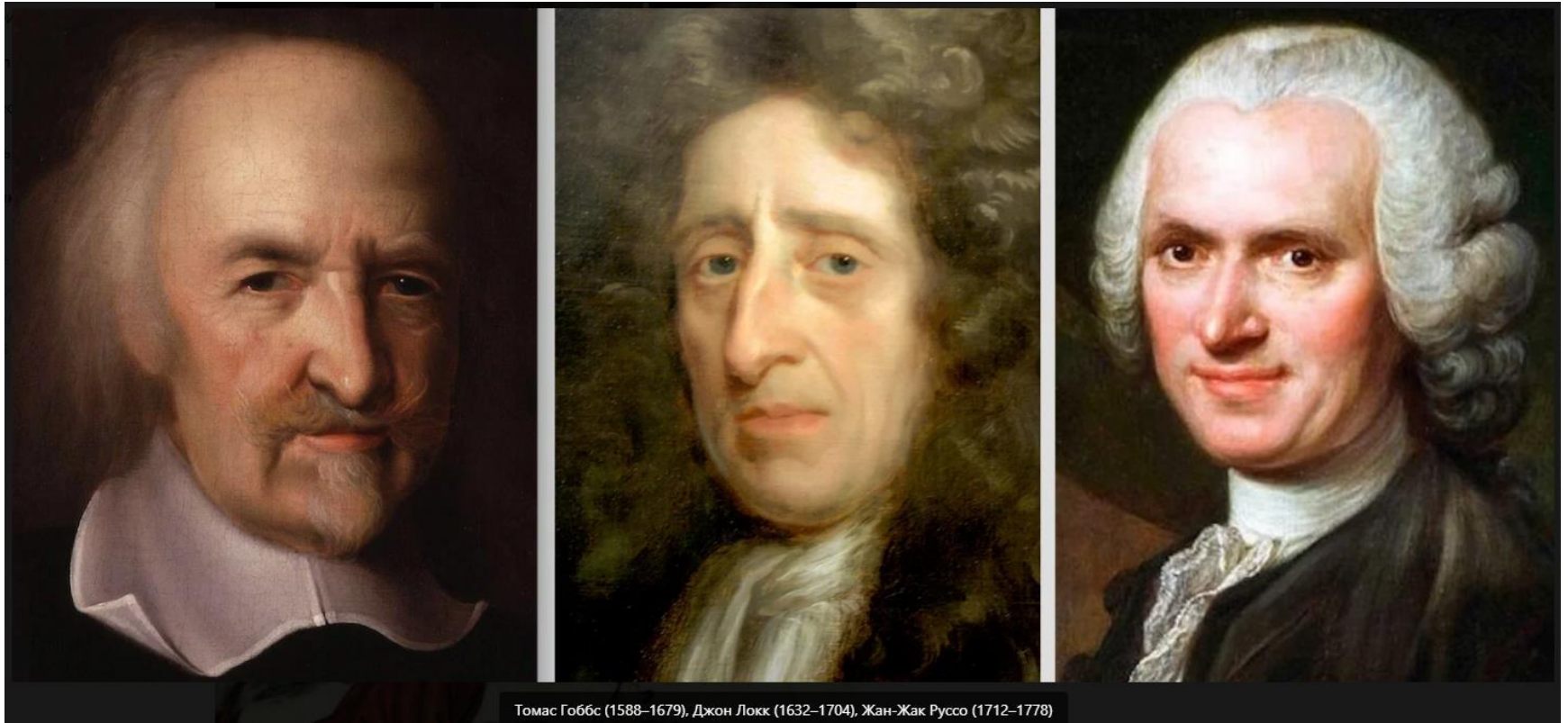
Велика хартія вольностей 1215 р.

ВИЗНАЧАЛА ОСНОВНІ ЗАСАДИ:

- прав і свобод людини;
- недоторканості особистості та її власності;
- справедливої судової процедури;
- обмеження королівської сваволі;
- належного добору чиновників;
- розмежування повноважень органів влади;
- верховенства права, демократизації, парламентаризму і конституціоналізму тощо.

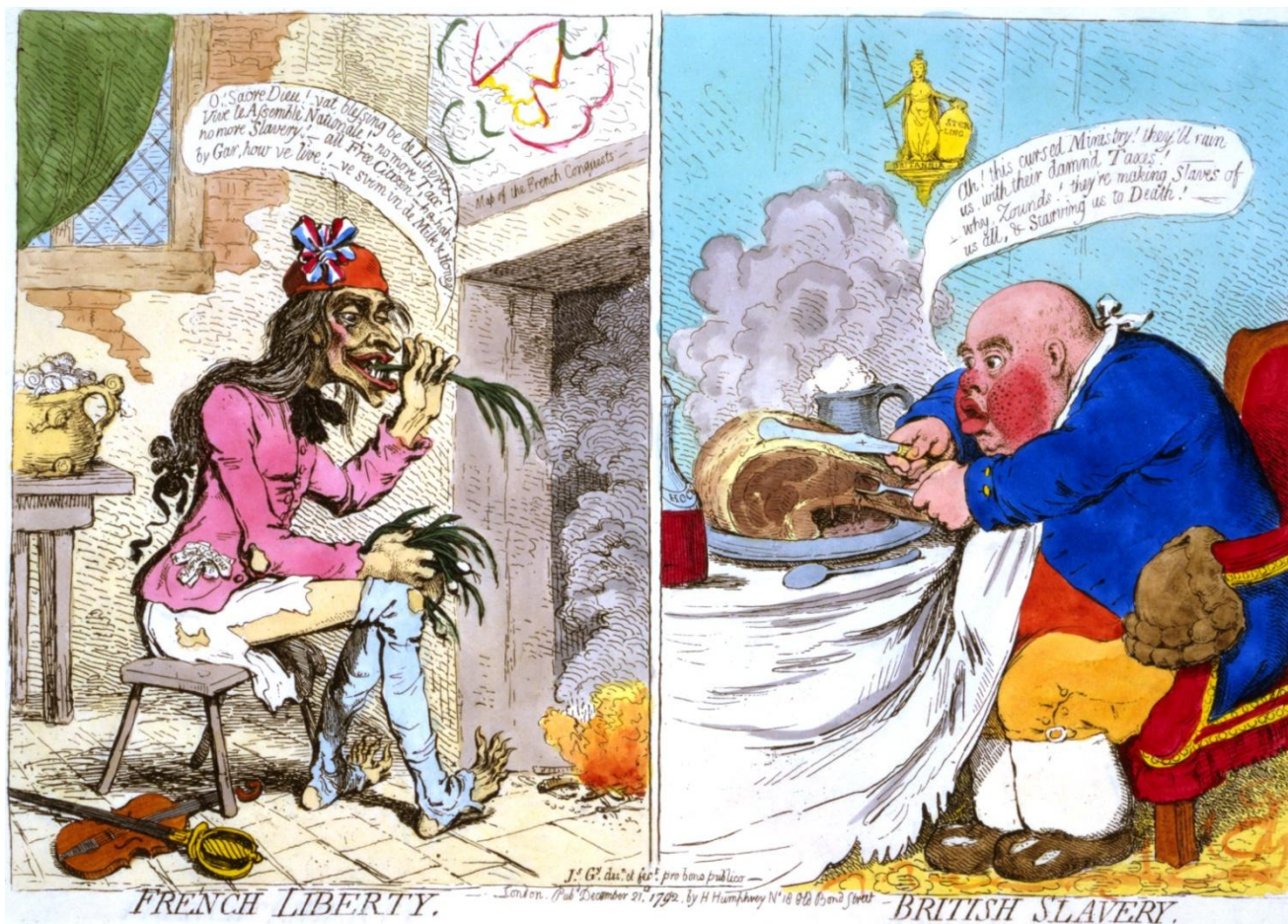
Перше покоління прав людини формується у XVII – XVIII ст. завдяки розробці теорії природного права і суспільного договору у працях таких мислителів-просвітників, як: Гуго Гроцій, Бенедикт Спіноза, Томас Гоббс, Джон Локк, Жан-Жак Руссо та ін.

Томас Гоббс (1588–1679), Джон Локк (1632–1704), Жан-Жак Руссо (1712–1778)

Утвердження першого покоління прав людини
відбулося після буржуазних революцій Нового часу:

Нідерландської революції (1566-1648),
Англійської громадянської війни (1642-1651),
Війни за незалежність США (1775-1783),
Великої французької революції (1789-1799).

Основними документами в сфері прав людини в Англії XVII ст. були:

- Петиція про права 1628 р.;
- Habeas Corpus Act (Хабеас Корпус Акт) 1679 р.;
- Білль про права 1689 р.

Основними документами в сфері прав людини часів Війни за незалежність США (1775-1783) були:

- Декларація незалежності США 1776 р.
- Конституція США 1787 р.
- Білль про права 1791 р.

Основними документами у сфері прав людини часів **Французької революції** (1789-1799) були **Декларація прав людини і громадянина** 26.08.1789 р. і **перші 8 конституцій Франції**, хоча революційний хаос, розруха, злидні, заколоти і перевороти, **Якобінський терор** 1793-1794 рр., **Громадянська війна у Вандеї** 1793-1796 рр., **Революційні** (1792-1799 рр.) і **Наполеонівські** (1800-1815 рр.) війни, що, загалом, призвели до загибелі 3 млн. французів, явно не сприяли втіленню їх положень.

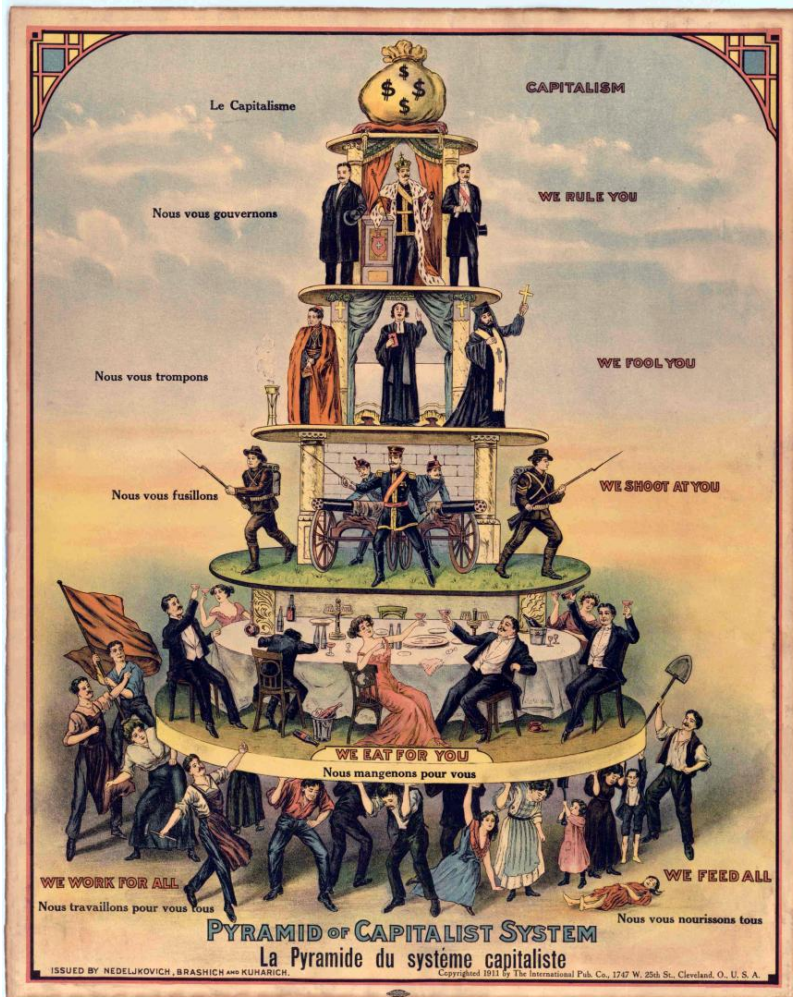

Перше покоління прав людини включає т.зв. “негативні” права, тобто особисті (громадянські) і політичні права людини, для реалізації яких достатньо лише негативного зобов’язання держави утриматися від їх порушення.

- До “негативних”, зокрема, відносяться такі права людини, як: право на життя, на особисту недоторканність особи, на свободу думки, совісті і релігії, на рівність перед законом, на участь в управлінні державою, на звернення тощо.

Друге покоління прав людини формується на рубежі ХІХ – ХХ ст. і включає т.зв. “позитивні” права людини, що вимагають активної діяльності держави для їх втілення. Вперше ці права були закріплені у Конституції Мексики 1917 р., Конституцій Радянської Росії 1918 р. і Радянської України 1919 р., Конституції Німеччини 1919 р., конвенціях Міжнародної організації праці, і, пізніше, – у Конституції Італії 1947 р., Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. та ін.

- До “позитивних” прав людини відносяться, насамперед, економічні, соціальні та культурні права, зокрема: право на працю, на відпочинок, на страйк, на достатній життєвий рівень, на соціальне забезпечення, на медичну допомогу, на освіту тощо.

Третє покоління прав людини формується після **Другої Світової війни** 1939-1945 рр. і включає т.зв. “колективні” або “солідарні” права, що були закріплені у таких **міжнародних документах**, як:

- Загальна декларація прав людини 1948 р.;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.;
- Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1976 р.;
- 2-й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про відміну смертної кари 1991 р.

- До “**колективних**” прав людини відносяться:
- право на мир, безпеку, незалежність;
- право націй і народів на політичне, економічне, соціальне і культурне самовизначення;
- право народів на користування своїми природними ресурсами;
- право на економічний та соціальний розвиток;
- право на користування спільною спадщиною людства;
- право на здоров’я та безпечне довкілля;
- право на гуманітарну допомогу;
- права жінок, дітей, біженців тощо.

Четверте покоління прав людини включає т.зв. “соматичні” та “інформаційні” права, формується на початку XXI ст. у зв’язку з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо та втручанням у психофізіологічну сферу життя людини.

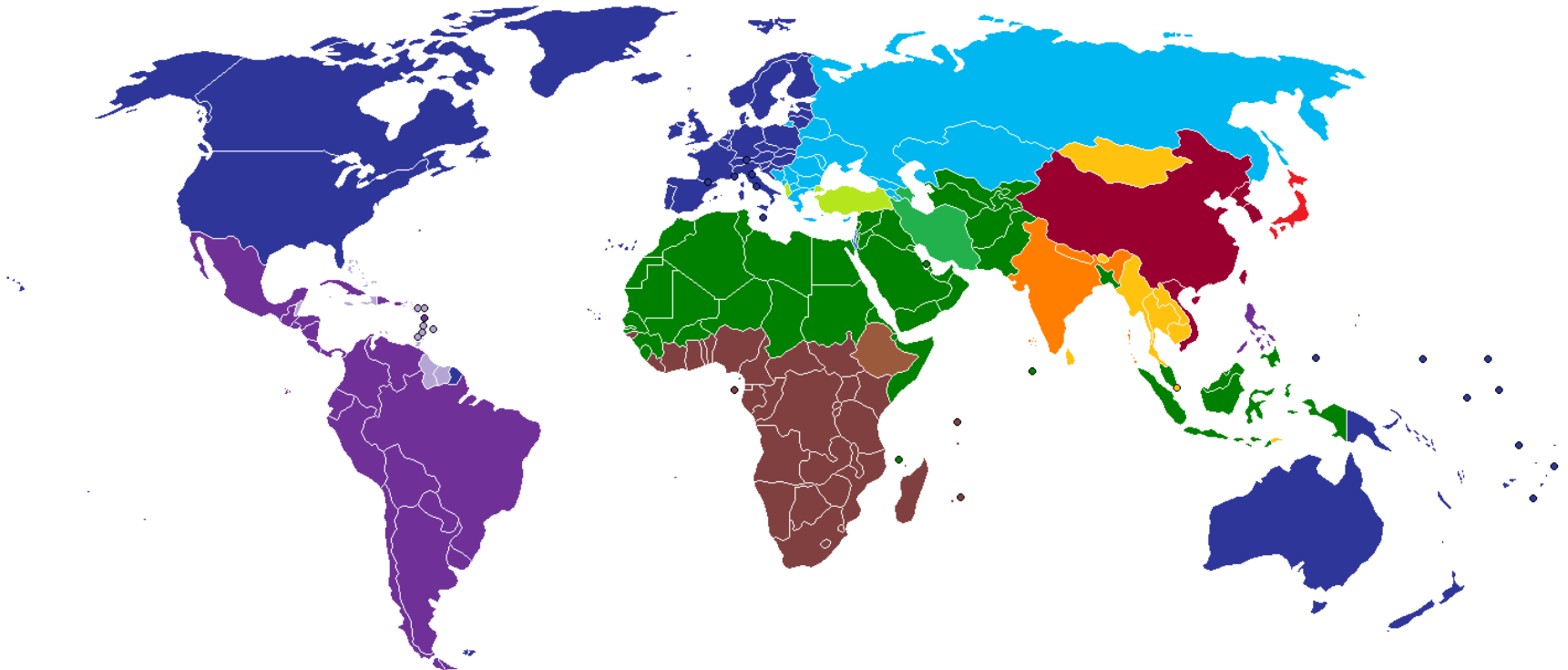
- До **прав людини четвертого покоління** можна віднести:
- право на зміну статі;
- право на трансплантацію органів;
- право на клонування;
- право на використання віртуальної реальності;
- право на одностатеві шлюби;
- право на штучне запліднення;
- право на евтаназію;
- право на вільну від дитини сім'ю;
- право на незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами;
- право на доступ до Інтернету та ін.

3. Критика прав людини

- *«Нашому Революційному товариству здаються незаконними й узурпаторськими конституція та уряд їх країни, церква і держава; ... і марно нагадувати їм про те, що було закладено нашими предками, про основні закони країни, про... конституцію, переваги якої підтвердив багаторічний досвід, зростання суспільного добробуту і процвітання народу.*
- *Вони зневажають досвід, вважаючи його мудрістю невігласів. Вони закладають міну, котра разом взірве всі давні зразки, всі звичаї, хартії, парламентські акти.*
- *Ця міна – права людини...*
- *Права, про які кажуть теоретики, – це крайність; тією мірою, якою вони метафізично правильні, вони фальшиві з точки зору політики і моралі».*
- (Едмунд Берк. «Роздуми про революцію у Франції», 1790 р.)

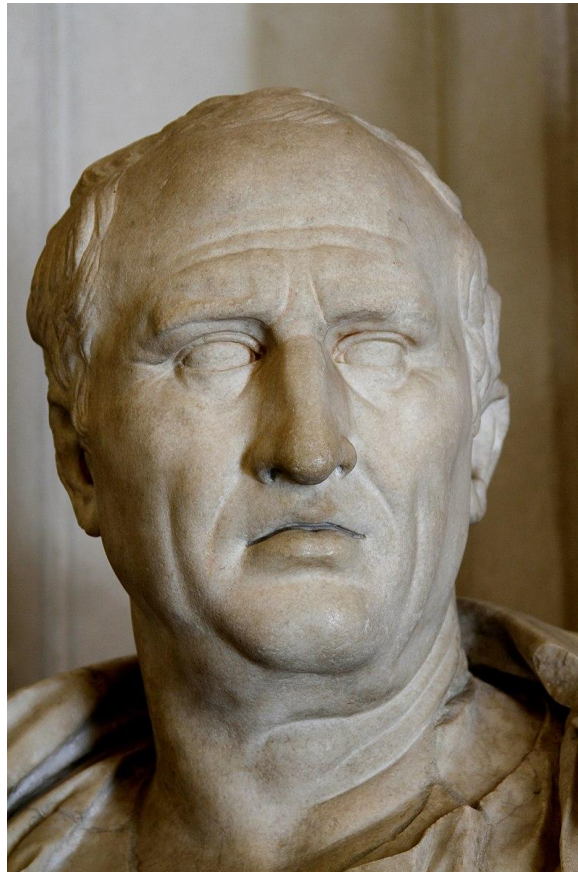
Індивідуалістичне розуміння прав людини властиве тільки для країн Західної цивілізації. Інші культури наголошують на **пріоритеті колективних інтересів перед приватними**. Отже, західні уявлення про права людини є прийнятними не для всіх культур і цивілізацій.

Права людини прийнято виводити з теорії суспільного договору і природного права. Однак, укладення суспільного договору передбачає передання людьми значної частини своїх «природних прав» державі, яка покликана забезпечити мир, порядок, безпеку, добробут і нормальне існування суспільства. За вченням Томаса Гоббса, це може зробити тільки всесильна і всемогутня Держава-Левіафан.

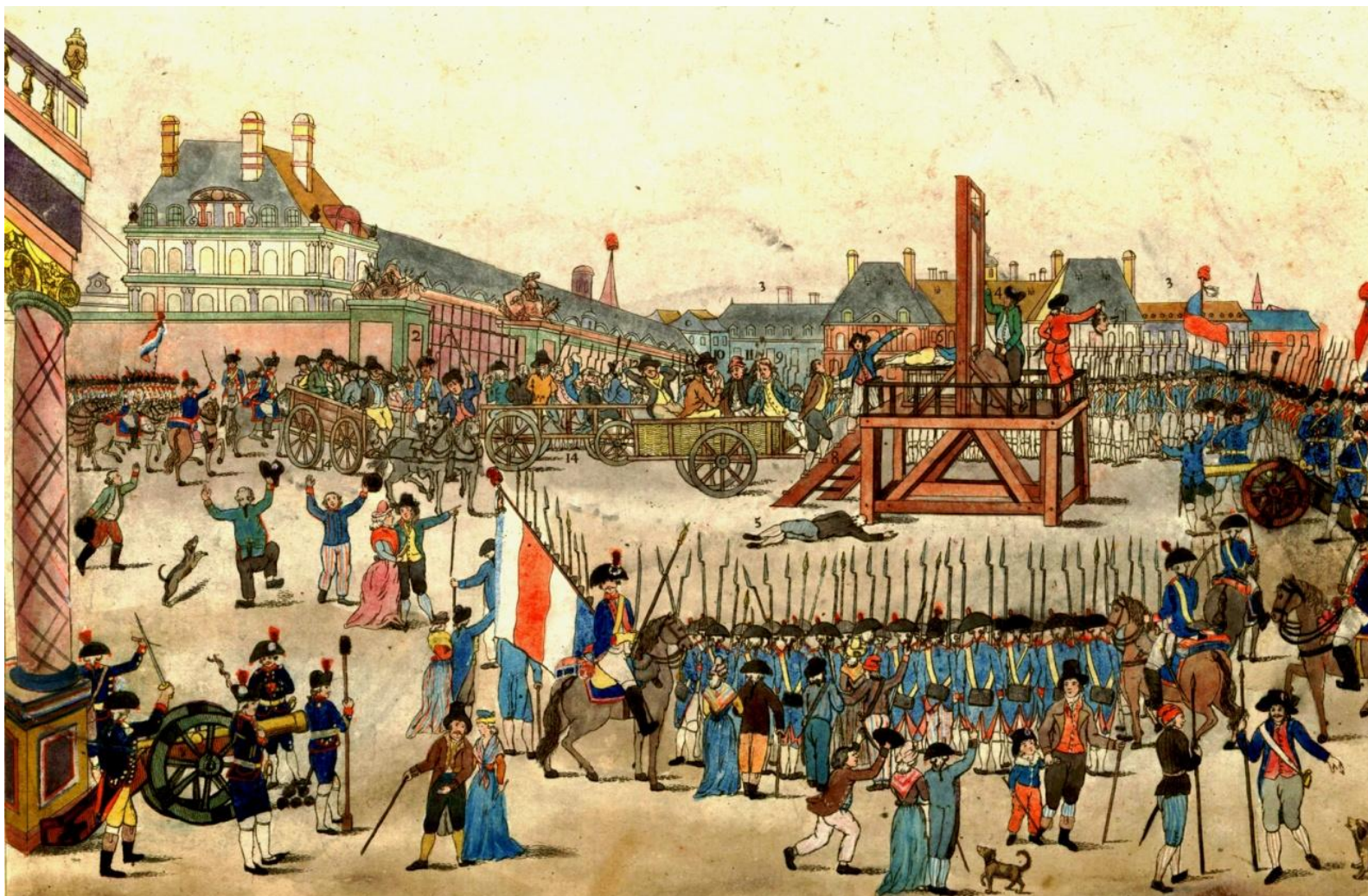

За вченням Марка Туллія Цицерона, природне право є **“однаковим для всіх часів і народів”**, адже походить від природи і не залежить від волі конкретної держави. Той факт, що **права людини сформувалися тільки в Європі і тільки у Новий час (після тисячолітнього панування рабовласницького і феодалного ладу)**, вказує, що **права людини не є “природними і невідчужуваними”**, а, навпаки, **залежать від конкретно-історичних умов буття певного суспільства та волі держави.**

Утвердження прав людини в Європі XVII–XVIII ст. шляхом буржуазних революцій тісно пов'язане з масовими заворушеннями; насильницьким поваленням влади; безпорядками і хаосом; революційним терором і беззаконням; радикалізацією і розколом суспільства; громадянськими і революційними війнами та війнами із зовнішніми супротивниками; розпадом держави і втратою територій; розрухою і зuboжінням; жахливими масовими порушеннями прав людини і величезними людськими жертвами в умовах революційної вакханалії і хаосу тощо.

Тож, постає риторичне питання: чому утвердження прав людини потребує масового брутального порушення прав людини???

Права людини не можна абсолютизувати хоча би тому, що **абсолютних прав людини не існує в природі**: навіть **право на життя не є абсолютним** і може обмежуватися, у т.ч. й у випадках: **необхідної оборони**; **винесення смертного вироку**; **законного застосування зброї військовослужбовцями** і працівниками **правоохоронних органів**, зокрема «для захисту будь-якої особи від незаконного насильства», «для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою» та «при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» (пункти а, б, с ч. 2 ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.).

Права людини є надзвичайно суперечливими. Наприклад, **рівність** може **суперечити свободі**, оскільки потребує втручання держави в економічні відносини та «зрівняння» багатих і бідних.

Діаметрально-протилежними є інтереси рабів і рабовласників, кріпаків і поміщиків, пролетарів і капіталістів, найманих працівників і роботодавців, тож, **розширення прав одних неодмінно звужує права других.** Тому казати про певні «універсальні» для всіх «права людини» не можна.

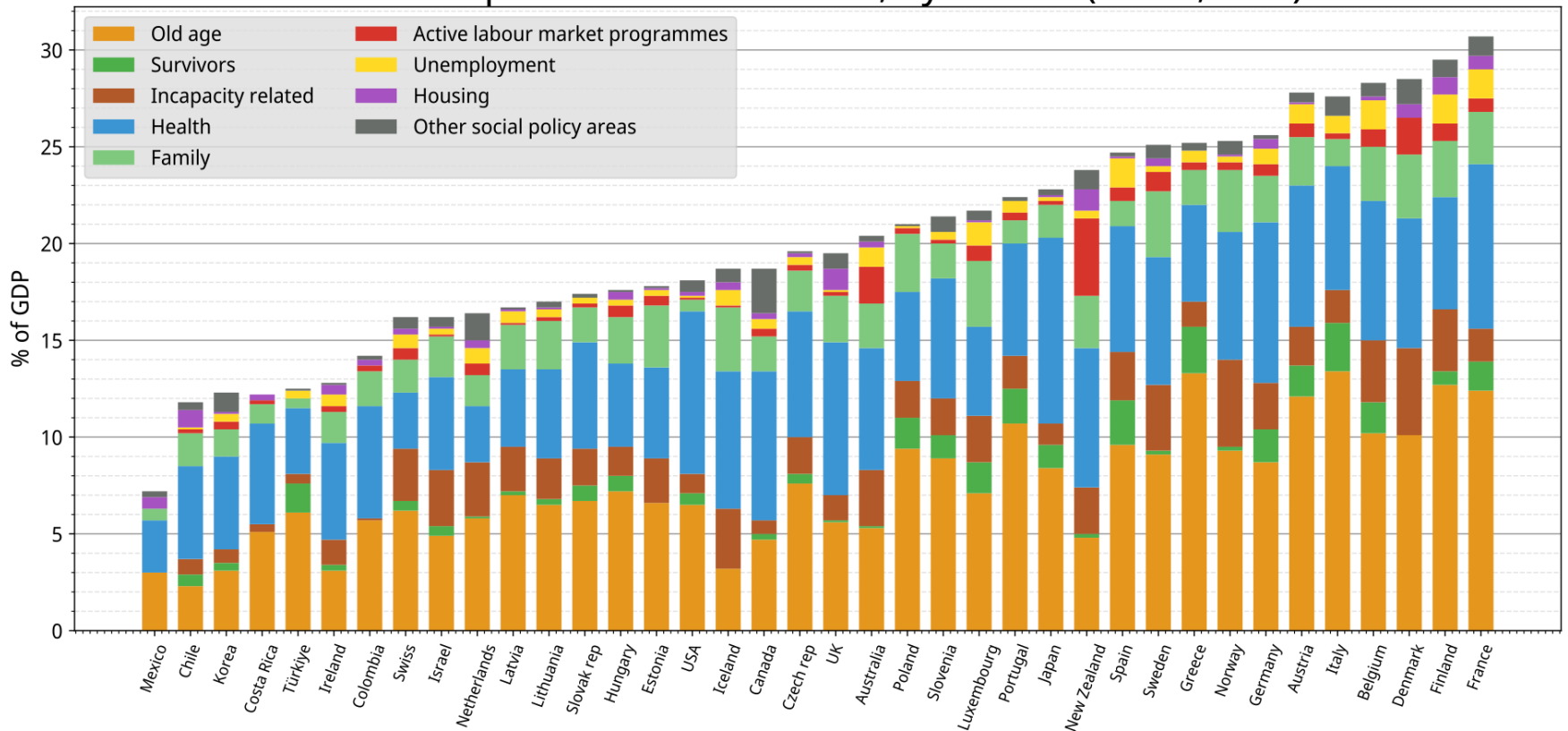
Liberté • Égalité • Fraternité

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

“Негативні” (особисті та політичні) **права людини вимагають невтручання держави**, тоді як **“позитивні”** (соціально-економічні та культурні) **права – потребують її активних дій**. Тож, **обмеження повноважень держави під приводом “захисту прав людини” є абсурдом**.

Social expenditure as % of GDP, by Branch (OECD,2019)

Формально проголошені права людини і її реальні можливості – це різні речі.

Права людини є абстрактною категорією, що не піддається чіткому виміру й є зручним об'єктом політичних спекуляцій на шкоду інтересам суспільства.

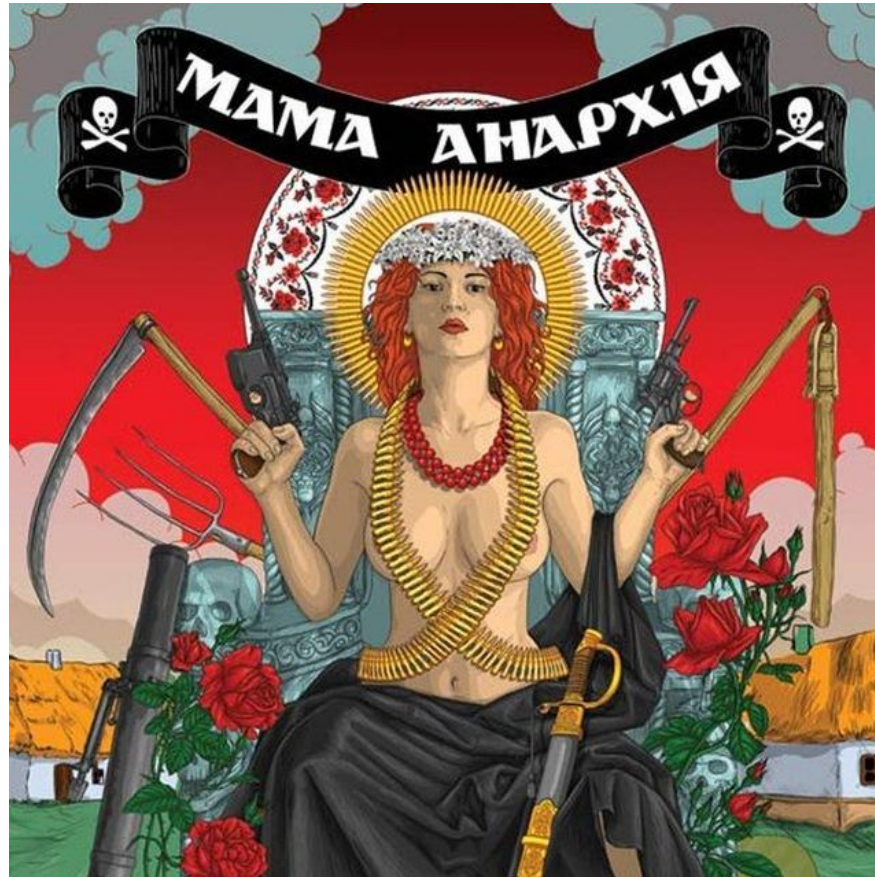
Тема «прав людини» часто використовується для підбурення бунтів і революцій, виправдання насильницького захоплення влади та розв'язання агресивних воєн.

Поняття прав людини є політизованим і не відображає реальне становище людини.

Під «порушеннями прав людини» прийнято розуміти не кримінальні злочини (убивства, грабежі, тілесні ушкодження тощо, від яких держава захищає особу), а саме діяння держави, які порушують права людини.

Тож, держава з найвищим у світі рівнем злочинності та небезпеки для життя людей буде вважатися державою з найвищим рівнем прав людини, оскільки органи влади перестали функціонувати і більше не спроможні «порушувати права людини».

Міжнародно-правовий механізм захисту прав людини є надзвичайно недієвим і неефективним.

- **Участь у міжнародних організаціях з прав людини, ратифікація міжнародних документів з прав людини, визнання юрисдикції міжнародних судів та виконання їх рішень залежить від доброї волі держави - потенційної порушниці.**
- **Юридична чинність Загальної декларації прав людини 1948 р. є вельми спірною, оскільки вона була ухвалена резолюцією Генасамблеї ООН, яка не є джерелом міжнародного права.**
- **Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. містить, скоріше, декларативні положення, обов'язок виконання яких державами-учасницями ставиться у залежність від обсягу наявних у них ресурсів.**
- **Європейський суд з прав людини відхиляє понад 95% заяв як неприйнятні, а розгляд решти розтягується на довгі роки.**

Відповідальність держави перед особою суперечить логіці і принижує авторитет держави: будь-яке порушення вчиняється не державою як такою, а конкретними посадовими особами, які, свавільно порушуючи права людини, тим самим порушують і закони держави. Тож, відповідати повинна не держава, а конкретний чиновник: перед людиною – за порушення її прав, і перед державою – за порушення її законів.

Права людини не можуть реально існувати без держави, оскільки саме вона дарує людині більшість із них (соціально-економічні, культурні, політичні) та захищає усю їх повноту (включаючи й особисті права) від порушень з боку інших людей.

4. Основні сучасні міжнародні документи в сфері захисту прав людини та міжнародні механізми захисту прав людини

- Основними міжнародними правозахисними документами на універсальному рівні є:
- Загальна декларація прав людини, прийнята Генасамблеєю ООН 10.12.1948 р.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р.
- Основним органом міжнародного захисту прав людини на універсальному рівні є Комітет з прав людини ООН.

Африканська система захисту прав людини

- Основними міжнародними документами в межах Африканської системи захисту прав людини є:
  - Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. (набула чинності 1986 р.)
  - Протокол про захист прав жінок в Африці 2003 р.
  - Африканська хартія прав і основ добробуту дитини 2002 р.
- Основними міжнародними організаціями в межах Африканської системи захисту прав людини є:
  - Організація африканської єдності (з 2002 р. – Африканський союз).
  - Африканська комісія з прав людини і народів.

Міжамериканська система захисту прав людини

- Основними міжнародними документами в межах Міжамериканської системи захисту прав людини є:
- Американська декларація про права та обов'язки людини 1948 р.
- Американська конвенція про права людини 1969 р.
- Основним міжнародними організаціями, що захищають права людини у межах Міжамериканської системи, є:
- Організація американських держав.
- Міжамериканська комісія з прав людини
- Міжамериканський суд з прав людини.

Система захисту прав людини у мусульманських країнах

- Основними міжнародними документами в межах мусульманської системи захисту прав людини є:
- Загальна ісламська декларація прав людини 1981 р.
- Даккська декларація з прав людини в ісламі 1983 р.
- Каїрська декларація з прав людини в ісламі 1990 р.
- Арабська хартія прав людини 1994 р. та 2004 р.
- Основними міжнародними організаціями, що захищають права людини у межах мусульманської системи, є:
- Ліга арабських держав.
- Арабський комітет з прав людини.
- Організація ісламського співробітництва.

Захист прав людини в СНД та державах Південно-Східної Азії

- У межах СНД було прийнято:
  - Декларацію про міжнародні зобов'язання в галузі основних прав людини і основних свобод від 24.08.1993 р.,
  - Конвенцію Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини від 26.05.1995 р.,
  - Угоду про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям від 24.09.1993 р. (на її підставі діє Міждержавний фонд допомоги біженцям і вимушеним переселенцям),
  - Угоду про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройних конфліктів від 24.09.1993 р.,
  - Угоду з питань, пов'язаних з відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів від 09.10.1992 р. тощо.
  - Статут СНД від 23.01.1993 р. передбачає створення Комісії з прав людини.
- У межах Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) чільне місце у контексті прав людини належить Декларації прав людини АСЕАН 2012 р.

Європейський механізм захисту прав людини

- Європейський механізм захисту прав людини діє під егідою **Ради Європи**, що була заснована у 1949 р.
- **Штаб-квартира Ради Європи** розташована у м. **Страсбург**, Франція.

Європейський суд з прав людини працює на підставі **Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод** від 04.11.1950 р. Конвенцію 1950 р. ратифікували і юрисдикцію Суду визнають всі 46 держав-членів Ради Європи.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. закріплює вказані нижче права людини. Україна є учасницею Конвенції з 1997 р.

- Стаття 2. Право на життя
- Стаття 3. Заборона катування
- Стаття 4. Заборона рабства і примусової праці
- Стаття 5. Право на свободу та особисту недоторканність
- Стаття 6. Право на справедливий суд
- Стаття 7. Ніякого покарання без закону
- Стаття 8. Право на повагу до приватного і сімейного життя
- Стаття 9. Свобода думки, совісті і релігії
- Стаття 10. Свобода вираження поглядів
- Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання
- Стаття 12. Право на шлюб
- Стаття 13. Право на ефективний засіб юридичного захисту
- Стаття 14. Заборона дискримінації
- Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації
- Стаття 16. Обмеження політичної діяльності іноземців
- Стаття 17. Заборона зловживання правами
- Стаття 18. Межі застосування обмежень прав

Відповідачем в Європейському суді з прав людини **можуть бути тільки держави-учасниці Ради Європи** (всі вони ратифікували Конвенцію 1950 р. і визнають юрисдикцію ЄСПЛ) і **тільки щодо прав, які закріплені в Конвенції** про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та/або **додаткових протоколах** до неї.

Європейський суд з прав людини визнає неприйнятними 96% заяв.
Конвенцією 1950 р. визначено такі **критерії прийнятності заяви (ст. 35):**

- було вичерпано всі національні засоби правового захисту;
- заява має бути подана впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні;
- заява не повинна бути анонімною;
- заява не повинна за своєю суттю бути ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу;
- заява має бути сумісною з Конвенцією та Протоколами до неї, обґрунтованою і не являти собою акт зловживання правом;
- заявник мав зазнати суттєвої шкоди.

В Україні діє Закон “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, згідно з яким суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та практику Європейського суду з прав людини як джерело права (ст. 17).

Це дає підстави казати про існування в Україні такого виду джерел права, як **судовий прецедент**. Щороку Україна посідає одне з перших місць за кількістю звернень проти неї до Європейського суду з прав людини. При цьому, переважна більшість рішень ЄСПЛ не виконується українською владою.

5. Захист прав людини в Україні

В дійсності, **основним захисником прав людини є Держава та її правоохоронні органи.**
В Україні діє розгалужена мережа судових, правоохоронних і правозахисних органів, що
включає: **суди, прокуратуру, органи внутрішніх справ, органи адвокатури, Уповноваженого ВРУ з прав людини (омбудсмана) та низку спеціалізованих омбудсманів тощо.**

- Відповідно до **Конституції** України від 28.06.1996 р.:
- «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ст. 3).
- «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19).
- «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.» (ст. 22).
- Права, свободи та обов'язки людини і громадянина закріплено у Розділі II Конституції України 1996 р.

Україна ратифікувала значну кількість міжнародних документів з прав людини, зокрема такі, як:

- Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р.
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.

Таким чином, у разі порушення своїх прав державою,
громадяни можуть звертатися
до Комітету з прав людини ООН
або до Європейського суду з прав людини.

6. Державна політика України в сфері захисту прав людини та протидії дискримінації

Основними спеціальними документами, що визначають Державну політику України в сфері захисту прав людини та протидії дискримінації, є:

- Постанова Верховної Ради України “Про Засади державної політики України в галузі прав людини” від 17 червня 1999 року № 757-XIV
- Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року № 119/2021

Постанова Верховної Ради України “Про Засади державної політики України в галузі прав людини” від 17 червня 1999 року № 757-XIV закріплює такі **основні принципи державної політики в галузі прав людини:**

- Визнання прав і основних свобод людини і громадянина такими, що дані людині від народження і є невід’ємними.
- Забезпечення верховенства прав і основних свобод людини у відносинах з державою.
- Забезпечення рівності всіх людей перед законом і судом.
- Визнання верховенства права, за яким проголошення і реалізація прав і основних свобод людини і громадянина засновано лише на законі.
- Недопущення звуження змісту та обсягу проголошених Конституцією України прав і основних свобод людини і громадянина.
- Визнання презумпції особистої свободи людини відповідно до принципу, згідно з яким дозволено все, крім того, що прямо забороняється законом.
- Визнання обмеженості свободи держави, її органів і посадових осіб відповідно до принципу, згідно з яким дозволено лише те, що прямо передбачається законом.

Постанова Верховної Ради України “Про Засади державної політики України в галузі прав людини” від 17 червня 1999 року № 757-XIV визначає такі основні напрямки державної політики в галузі прав людини:

- Забезпечення верховенства прав і основних свобод людини у відносинах з державою.
- Створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожного особою своїх прав та законних інтересів.
- Приведення законодавства України у відповідність з універсальними стандартами прав людини Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи.
- Реформування адміністративного та адміністративно-процесуального законодавства з метою належного забезпечення реалізації громадянами своїх прав та законних інтересів у сфері діяльності виконавчої влади, їх дієвої охорони та захисту в суді у разі їх порушення.
- Створення системи адміністративної юстиції з метою захисту прав і основних свобод людини і громадянина.
- Ратифікація міжнародно-правових актів як універсального, так і регіонального рівня, що проголошують права і основні свободи людини і громадянина та відповідають інтересам та потребам Українського народу.
- Визнання в установленому порядку юрисдикції міжнародних органів захисту прав людини.
- Недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і основних свобод людини, проголошених Конституцією України, законами України та підзаконними нормативними актами.
- Розроблення механізмів реалізації конституційного положення про право людини і громадянина на кваліфіковану правову допомогу, в тому числі безоплатну.
- Забезпечення захисту людини і громадянина від посягань з боку іншої людини та посягань з боку держави.
- Удосконалення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина через інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
- Утворення ефективної судової влади як гаранта прав і основних свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України.
- Спрямування діяльності прокуратури на зміцнення демократичної, соціально-правової держави та забезпечення верховенства права, додержання прав і основних свобод людини і громадянина.
- Удосконалення законодавства і підвищення дієвості судового захисту як гарантії демократизму виборчої системи.
- Конкретизація змісту і меж здійснення конституційного права громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації.
- Удосконалення законодавства щодо фінансування діяльності наймасовіших за чисельністю політичних партій.
- Розвиток правових основ використання та посилення правових гарантій щодо охорони та захисту конституційного права громадян на проведення мирних зборів, мітингів, походів, інших демонстрацій шляхом прийняття відповідного закону.
- Забезпечення кодифікації законодавства про соціальний захист шляхом прийняття Соціального кодексу України.
- Посилення реальності права людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні, зокрема шляхом скасування дозвільного порядку вибору місця проживання (інституту прописки).
- Гуманізація та ефективне запровадження законодавства про біженців та вимушених переселенців.
- Створення належного механізму реалізації права громадян на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.
- Підвищення рівня правової культури і правової свідомості людини і громадянина, формування поваги до закону та визначення механізмів захисту їх прав.
- Сприяння розвитку системи органів несудового захисту прав і свобод людини, надання підтримки громадським організаціям в сфері захисту прав людини.

Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року № 119/2021 закріплює такі основні **принципи державної стратегії в сфері прав людини:**

- верховенство права, законність і справедливість;
- рівність та недискримінація у забезпеченні прав і свобод людини;
- об'єктивність та обґрунтованість визначення проблем у сфері прав людини, оцінка їх масштабу, пошук оптимальних варіантів їх розв'язання;
- конкретність, досяжність цілей та вимірюваність очікуваних результатів реалізації Стратегії;
- відкритість процесу реалізації положень Стратегії;
- інклюзивність і широке залучення до моніторингу та оцінки прогресу реалізації Стратегії усіх заінтересованих сторін;
- забезпечення своєчасного реагування на нові виклики, що існують у сфері прав людини.

Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року
№ 119/2021 визначає такі **стратегічні напрямки діяльності держави в сфері прав людини:**

- 1. Забезпечення права на життя
- 2. Запобігання та протидія катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню
- 3. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність
- 4. Забезпечення права на справедливий суд
- 5. Забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації
- 6. Забезпечення права на приватність
- 7. Забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань, права на участь в управлінні державними справами
- 8. Запобігання та протидія дискримінації
- 9. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків
- 10. Запобігання та протидія насильству за ознакою статі, експлуатації, торгівлі людьми
- 11. Запобігання та протидія домашньому насильству
- 12. Забезпечення прав корінних народів і національних меншин
- 13. Забезпечення права на працю та соціальний захист
- 14. Забезпечення права людини на охорону здоров'я
- 15. Забезпечення екологічних прав
- 16. Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності
- 17. Забезпечення права на освіту
- 18. Забезпечення прав дитини
- 19. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, а також біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту
- 20. Забезпечення прав ветеранів війни, зокрема осіб, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях
- 21. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб
- 22. Забезпечення та захист прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України
- 23. Забезпечення та захист прав осіб, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування
- 24. Звільнення осіб, які були позбавлені свободи внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації частини території України, та відновлення прав таких осіб
- 25. Забезпечення прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їх сімей
- 26. Подолання негативних наслідків збройного конфлікту, спричиненого збройною агресією Російської Федерації
- 27. Підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини

Важливим напрямком державної політики в сфері прав людини, відповідно до Указу Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року № 119/2021 є **запобігання та протидія дискримінації** (Параграф 8 частини 4 Стратегії).

- Стратегічна ціль - функціонує ефективна система запобігання та протидії дискримінації в Україні.
- Проблеми, на вирішення яких спрямований стратегічний напрям:
- недосконалість законодавства України у сфері запобігання та протидії дискримінації;
- недостатня узгодженість діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії дискримінації;
- недосконалість державної політики щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим з мотивів нетерпимості;
- неефективність наявних правових механізмів запобігання та протидії дискримінації, притягнення до відповідальності за дискримінацію;
- неефективність інформаційно-просвітницької роботи для подолання упередженості та нетерпимості в суспільстві.

Завдання, спрямовані на досягнення цілі:

- забезпечити комплексність та узгодженість законодавства України у сфері запобігання та протидії дискримінації, враховуючи найкращий міжнародний, у тому числі європейський, досвід, реальні виклики у сфері прав і свобод людини в Україні;
- запровадити відповідні та своєчасні позитивні дії на державному, регіональному та місцевому рівнях у сфері запобігання та протидії дискримінації;
- забезпечити дотримання і впровадження органами державної влади та органами місцевого самоврядування принципу недискримінації в усіх сферах життя суспільства та культури поваги до різноманітності;
- забезпечити ефективну реалізацію механізмів моніторингу та контролю за дотриманням принципу недискримінації в процесі формування державної політики, а також проведення оцінки її реалізації, враховуючи антидискримінаційний та заснований на правах людини підходи;
- забезпечити безперешкодний доступ кожного до ефективних засобів правового захисту від дискримінації, зокрема шляхом безпосереднього звернення до суду;
- запровадити комплексну систему збору даних про порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації та притягнення до відповідальності винних осіб;
- створити та забезпечити ефективне функціонування системи запобігання, протидії, документування, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів нетерпимості, та притягнення винних осіб до відповідальності;
- забезпечити безперешкодний доступ осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту.

Очікувані результати:

- кожен має доступ до дієвих засобів попередження та захисту від дискримінації;
- законодавство України у сфері запобігання та протидії дискримінації є узгодженим, ефективним, відповідає міжнародним, у тому числі європейським, стандартам та враховує найкращий світовий досвід і реальні виклики щодо забезпечення прав і свобод людини в Україні;
- органи державної влади та органи місцевого самоврядування дотримуються і впроваджують принцип недискримінації та культури поваги до різноманітності;
- зменшено кількість випадків стигматизації та дискримінації;
- створено та забезпечено ефективне функціонування системи запобігання, протидії та розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів нетерпимості;
- функціонує комплексна система збору даних про порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації;
- упроваджено відповідні та своєчасні позитивні дії на державному, регіональному та місцевому рівнях у сфері запобігання та протидії дискримінації, забезпечено ефективне та своєчасне реагування держави на нові виклики у зазначеній сфері;
- підвищено доступність об'єктів фізичного оточення, товарів, робіт та послуг для осіб з інвалідністю, маломобільних груп населення.

Основні показники:

- кількість кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів нетерпимості, які розглянуто з постановленням вироку;
- частка приміщень центрів надання адміністративних послуг, доступних для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- частка приміщень центрів надання адміністративних послуг, в яких забезпечена інформаційна доступність для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- частка осіб, які зазначили, що стикалися із проявами дискримінації;
- кількість звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо дискримінації (у розрізі ознак, за якими здійснюється дискримінація);
- унормовано механізм притягнення до відповідальності за відмову в розумному пристосуванні об'єктів фізичного оточення, товарів, робіт та послуг для доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- значення показника «4.1. Відсутність дискримінації» Індексу верховенства права (The Rule of Law Index).

Список використаних джерел

(Нормативні документи)

- 1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- 2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
- 3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
- 4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
- 5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
- 6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
- 7. Коментарій к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / Под общ. ред. д.ю.н., проф. В.А. Туманова и д.ю.н., проф. Л.М. Энтина. Москва: Издательство НОРМА, 2002. 336 с. URL: http://www.echr.ru/documents/manuals/Norma01/Norma_01.pdf
- 8. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: Навчальний посібник / Авт. кол. М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В. Кострицький; [Відп. ред. канд. іст. наук, доц. В.М. Карпунов]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 600 с. URL: <https://helsinki.org.ua/files/docs/1251638730.pdf>
- 9. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
- 10. «Про громадянство України»: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
- 11. «Про Засади державної політики України в галузі прав людини»: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року № 757-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 35. Ст.303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text>
- 12. «Про Національну стратегію у сфері прав людини»: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

Список використаних джерел (Доктринальні та дидактичні праці)

- 1. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию / сокращенный перевод с английского Е.И. Гельфанда. М. : Рудомино, 1993. 144 с. URL: <http://www.politnauka.org/library/classic/berk.php>
- 2. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини. Ужгород, 2003. 189 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5104/1/Права%20людини.pdf>
- 3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Головна_сторінка
- 4. Войціховський А.В. Міжнародне право : підручник ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с. URL: https://www.academia.edu/43427106/Міжнародне_право_підручник_А_В_Войціховський_МВС_України_Харків_нац_ун_т_внутр_справ_Харків_2020_544_с
- 5. Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. М.: Мысль, 1964.
- 6. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. : проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf
- 7. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. доктора юридичних наук, професора О.М. Бандурки ; [Бандурка О.М., Швець Д.В., Бурдін М.Ю., Головка О. М. та ін. ; вступне слово О.М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/344346655.pdf>
- 8. Кононенко Ю. С., Джолос С. В. Держава і революції : монографія. Черкаси : Видавець О.М. Третяков, 2022. 316 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/4890/1/1-09-1%20.pdf>
- 9. Крестовська Н.М., Матвеева А.Г. Теорія держави і права : Елементарний курс. Видання 2-е. Харків : Одиссей, 2008. 432 с. URL: <https://studies.in.ua/ru/krestovska-nm-teorija-derzhavi-prava.html>
- 10. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения: в 3 т. М.: Мысль, 1988. Т. 3. С. 135-405.
- 11. Монтескье Ш.Л. О духе законов. М.: Мысль, 1999. 672 с. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_prosveshhenie/monteske_sh_1_o_dukhe_zakonov_1999/11-1-0-3513
- 12. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В., Щербина Є.М. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник. Дніпро : ДДУВС, 2020. 260 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6051/1/МЗПА_навч.%20посібник.pdf
- 13. Побѣдоносцевъ К.П. Великая ложь нашего времени // Московский сборникъ. Издание К.П. Побѣдоносцева. Москва: Синодальная типографія, 1901. С. 38-62. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Великая_ложь_нашего_времени_\(Побѣдоносцев\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Великая_ложь_нашего_времени_(Побѣдоносцев))
- 14. Права людини та їх захист : навчальний посібник / за редакцією доц. С. В. Джолоса і доц. Т. Б. Шаповал. – Черкаси : Видавець О. М. Третяков, 2023. 300 с.
- 15. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 364 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_1_copy.pdf
- 16. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты / перевод с французского. М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 1998. 416 с.
- 17. Степаненко К.В. Міжнародний захист прав людини: конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 144 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1110/13.1.pdf>
- 18. Тищенко І.О. Міжнародний захист прав людини: конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 133 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2020/kzpd/123.1.pdf>
- 19. Цицерон М.Т. Диалоги. О государстве. О законах. Москва : Наука, 1966. 224 с.
- 20. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ : видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 168 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf
- 21. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2004. Т. 1–6. URL: <https://leksika.com.ua/legal/>
- 22. Public Relations Unit of the European Court of Human Rights. European Court of Human Rights: Statistics on judgments by State. Statistics 1959 – 2010. URL: https://web.archive.org/web/20111027214814/http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/E6B7605E-6D3C-4E85-A84D-6DD59C69F212/0/Graphique_violation_en.pdf
- 23. Schor, Juliet B. The overworked American: the unexpected decline of leisure. New York: Basic Books, 1991. 247 p.